ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਆਧੁਨਿਕ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ: ਆਧੁਨਿਕ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਜਰਬਾ ਨਾਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੀਰਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਹੈ। ਮਾਈਮ, ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰ, ਬੋਲੇ ਹੋਏ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਸਰੀਰਕ ਹਰਕਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਕਾਰ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਆਪਣੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਥੀਏਟਰ ਬੜੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਈਮ ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਐਕਟਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਐਪਰ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਈਮ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨੀ ਇਹ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਆਈ ਕੈਥਰਾਈਨ ਡਬੋਇਜ਼ ਅਤੇ ਲੁਕਾਸ ਥਾਇਰੀ ਦੀ ਦੋ ਮੈਂਬਰੀ ਟੀਮ ਨੇ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਥੀਏਟਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਥੀਏਟਰ ਹਲਕੇ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੋ ਮੈਂਬਰੀ ਟੀਮ ਨੇ ਇਕ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ 'ਇਕ ਖ਼ਤ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ'। ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਹੈ। ਉਹ ਫਰੰਟ 'ਤੇ ਹੈ ਤੇ ਮੌਤ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਹੋਏ ਹਰ ਇਕ ਪਲ ਨੂੰ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਕੈਥਰਾਈਨ ਦੇ ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਹਦਾ ਬੋਝ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੁੱਕਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਚੁੰਮਣ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਰਭ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਉਹ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਸਦੇ ਹਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਵਾਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ – ਆਦਿਕ। ਨਾਟਕ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਸਿਖਰਾਂ ਛੋਂਹਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੰਗ ਦਾ ਕਾਲਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਜੰਗ-ਵਿਰੋਧੀ ਨਾਟਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੋਲੀ ਹੋਈ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਜੰਗ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਤਲ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸਚਾਈ ਹੈ।

ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਗਲਤ ਚਲ ਰਹੇ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਰਗੀ ਖਬਰ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਉਤੇ ਫਤਿਹ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ ਕਰੇਗਾ। ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਟਕ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਇਨਸਾਨੀਅਤ: ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 25 ਸਤੰਬਰ ਹਰ ਸਾਲ 'ਲੇਖਕ ਦਿਵਸ' ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਾਉਣਗੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਥਾਂ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠਕ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਉਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 12 ਸਾਲ ਇਕ ਵਰਤਾਰਾ ਚਲਿਆ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ 25,000 ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹੀ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਬੱਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ, ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਸੋਂ ਦਾ ਕਤਲ, ਫਿਰੌਤੀਆਂ ਆਦਿਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਵਸੋਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਸਿੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ ਤਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੈਕੂਲਰ ਨਜ਼ਰੀਆ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦਿਪਤੀ ਨੇ ਕੁਝ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਘੁਸਮੁਸਾ – ਭੀਸ਼ਮ ਸਾਹਨੀ, ਅਜੀਤ – ਕਮਲੇਸ਼ਵਰ, ਭਈਆ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ – ਅਰੁਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਥਾ ਸੌਮਖ– ਵਿਜੇ, ਬੇਦਖਲੀ – ਸ਼ੈਲੰਦਰ ਸਾਗਰ, ਤੇਰੇ ਸਿਵਾ – ਸਹੀ ਰਾਮ, ਜ਼ਰਦ ਮੌਸਮ – ਸਰਵਨ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲਾ ਘਰ– ਬਰਜੇਸ਼ਵਰ ਮਦਾਨ ਜੀ ਤੁਸਾਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਤਾ ਵੇਖਿਐ– ਸਵਯਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਕੇਹੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ – ਸੁਰੇਂਦਰ ਅਰੋੜਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਿਵਸ 'ਤੇ ਇਹੀ ਸੁਨੇਹਾ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪੁੱਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ

ਅਗਰ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਘਰ ਕੇ
ਏਕ ਕਮਰੇ ਮੇਂ ਆਗ ਲਗੀ ਹੈ,
ਤੋ ਕਿਆ ਤੁਮ
ਦੂਸਰੇ ਕਮਰੇ ਮੇਂ ਸੋ ਸਕਤੇ ਹੋ?

ਅਗਰ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਘਰ ਕੇ
ਏਕ ਕਮਰੇ ਮੇਂ ਲਾਸ਼ ਪੜੀ ਹੈ
ਤੋ ਕਿਆ ਤੁਮ
ਦੂਸਰੇ ਕਮਰੇ ਮੇਂ ਗਾ ਸਕਤੇ ਹੋ?

ਅਗਰ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਘਰ ਕੇ ਏਕ ਕਮਰੇ ਮੇਂ
ਲਾਸ਼ੇਂ ਸੜ ਰਹੀ ਹੋ
ਤੋ ਕਿਆ ਤੁਮ
ਦੂਸਰੇ ਕਮਰੇ ਮੇਂ ਇਬਾਦਤ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੋ?

ਸਰਵੇਸ਼ਵਰ ਦਿਆਲ ਸੈਕਸੈਨਾ

ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਨਾਵਲ 'ਬਾਜ' : 'ਬਾਜ' ਬੀਰਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ...ਲੋਂ ਦਾ 'ਵ੍ਹਾ-ਵਰੋਲੇ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ ... ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਹਫਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰੈਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ...ਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਨਾਇਕ ਪ੍ਰਗਟ ...ਘ 1978 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਦਾ ...ਮਰਪਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਕਾਰਕੁਨ ਹੈ। ਉਹ ...ੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ...ਹਿ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ 1994 ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ...ਲੀਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਲੱਗਣ ਕਰ ਕੇ ...ਆਖਰੀ ਸਾਹਾਂ 'ਤੇ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ 20 ...ਖ ਦਾ ਇਨਾਮ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ 14-15 ...ਲਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਇਕ ਪੜਚੋਲਵੀਂ ...ਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਲੈਸ਼ਬੈਕ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ...ਚ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ...ਸਦੀ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਅਧਿਐਨ ਹੈ, ... ਗਲਪ ਕਥਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਯਥਾਰਥ ਵੀ ਹੈ। ...ਖਕ ਦਾ ਜੋ ਨਜ਼ਰੀਆ ਉਭਰ ਕੇ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ...ਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਗਟ ...ਘ ਦਿਲੋਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ...ਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ...ਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਇਕ ... ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਪ੍ਰਗਟ ਸਿੰਘ ਇਹ ਵੀ ...ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਿਆਣੀ ... ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀਆਂ ... ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੀ। ਇਕ ...ਜੀ ਦੇ ਟਿਊਬਵੈਲ ਦੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ...ਸਿੰਘ ਪਿੱਛਲ ਝਾਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਾ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲਤ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉਹ ਹੋਣੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਦੋਸ਼ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਮੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਲੇਖਕ ਜੋ ਆਪ ਇਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਹਿਰ ਹੈ, ਉਹਦੀਆਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਰਥਕ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਹਿਤਕ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਉਤੇ ਇਕ ਪੜਚੋਲਵੀਂ ਝਾਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਲਈ ਉਹ ਵਧਾਈ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ।

'ਭਾਬੀ ਮੈਨਾ', ਚੰਗੀ ਕਹਾਣੀ, ਚੰਗਾ ਨਾਟਕ : [illegible] ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਇਹ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜੋ ਕੁਝ ਗਲਤ ਹੈ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤ ਫਲਸਫੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਧਵਾ ਔਰਤ ਗਵਾਂਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ 13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕਾਕੇ ਦੀ ਭਾਬੀ ਮੈਨਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰੀ ਵਿਚ ਖਲੋਤੀ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਵਾਹੁੰਦੀ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਲ ਉਹਦੀ ਜੀਵਨ ਚਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ, ਜਿਹੜੀ ਹਰ ਪਲ ਲਿਤਾੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। 13 ਸਾਲ ਦਾ ਕਾਕਾ ਭਾਬੀ ਮੈਨਾ ਲਈ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਮਰਦ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਸੂਖਮ ਛੋਹਾਂ ਨਾਲ ਰੂਪਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੋੜ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਭਾਬੀ ਮੈਨਾ ਇਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਪੂਜਨੀ ਬਣਨ ਲਈ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੂਜਨੀ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ, ਮਾਣ ਹੈ ਪਰ ਉਹਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਤਾਰਨੀ ਪੈਣੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਖਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਭਾਬੀ ਮੈਨਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਬੇਹਤਰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਹ[illegible]ਣੀ ਨੂੰ ਸਰਘੀ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਮੁਹਾਲੀ ਵਲੋਂ ਸੰਜੀ[illegible]ਨ ਦੇ ਨਾਟਕ ਰੂਪਾਂਤਰ ਅਤੇ ਬੀ.ਪੀ. ਸਿੰਘ[illegible] ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਥੱਲੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਜਿਥੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਰ੍ਹੇ 'ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਏਗਾ।...

25 ਸਤੰਬਰ ਲੇਖਕ ਦਿਵਸ ਦੇ ਨਾਂ : ਇਕ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਇਕ ਦੀਵੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ।

ਮੈਂ ਇਕ ਦੀਵਾ ਹਾਂ, ਬਲਣਾ ਮੇਰਾ ਕਰਮ ਹੈ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇਣਾ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹਾਂ। ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਗਾਈ ਕਪਾਹ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਬੱਤੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਗਦੇ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਤੇਲ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਬਲਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਕਣ ਕਣ ਮੇਰੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਮਾਣਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਇਕ ਸੂਖਮ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ – ਡੁੱਬਦੇ ਸੂਰਜ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਾਅਦ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੀਵੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਵਾਮੀ ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। – ਮੈਂ ਇਕ ਨਿਮਾ[illegible] ਦੀਵਾ ਹਾਂ, ਬਲਣਾ ਮੇਰਾ ਕਰਮ ਹੈ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ[illegible] ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਹੈ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ